

Ivar Aasen og geologien

Av Inge Bryhni

Teikning: Martinus Lid

23. september 1996 var det 100 år siden språkforskeren og dikteren Ivar Andreas Aasen gikk bort. I all viraken burde vi ha tatt med at Ivar Aasen også trakk frem geologiske betegnelser som var i bruk den gang.

Man skulle kanskje tro at Aasen hadde liten forståelse for de langsomme erosjonsprosessene når han i *Dei gamle fjelli* sier at *Dei gamle Fjell i Syningom er alltid eins aa sjaa*, men det er slett ikke riktig. Tvert i mot: i et senere vers heter det

*Så stod dei gjennom Tiderna,
vel mange tusund Aar;
og Graset voks om Liderna,
og Lauvet kom kvar Vaar;
og Vinden tok um Topparne,
og Vatnet tok um Fot;
men dei gilde, gamle Kropparne,
dei toko traust i mot.*

Denne sidestillingen av de årevisse og de mange-tusenårlange forandringene gir et vakkert bilde av de geologiske prosessene som ved vind og rennende vann har formet landskapet gjennom tusener av år!

Men Ivar Aasen har også forsøkt seg på på geologisk populærvitenskap:

I avslutningen av kapitlet om Steinriket i *Heimsyn, Ei snøgg Umsjaaing yver Skapningen og Menneskja* (bok utgitt anonymt i 1985) skriver han om jord og stein som har seget ned fra bergene, vann som har gravd seg dypere renner, og øyrer som har lagt seg lengre ut og vokset til med sand og gjørme som elvene har ført med seg. Og:

*Slike Tiljamningar paa Jordi kunna
ganga fyre seg endaa, men dei ganga so
seint og smaatt, at me ikkje merka nokot
stort til deim.*

Dette er vel geologisk aktualisme god som noen!

I samme boka gir han interessante eksempler på hvordan han, og sikkert folk flest på Vestlandet, brukte geologiske ord. Jeg har lyst til å sitere utdrag av hans klangfulle utredning:

*Til Steinriket høyrer allskyns Jordslag
og Grjot og Malmar; difyre er det stundom
ogso kallat Malmriket. Det skil seg i*

*"Paa sume Stader kann eit Bergslag vera fullt
av Smaafloer elder Millomfloer av eit annat
Grjot, som me kunna sjaa i ymse Bergbrot,
som hava heile Rader av slike Millomfloer, so
at dei visa seg mest som Gaarar i Tre elder
som Render i ein Vev."*

Båndgneis fra Volda.

Raudberg (Raudegrjot).

(Pigg av olivinstein med rødgul forvittringsfarge, Kallskaret, Taffjord; -ved omdanning til serpentinit, blir forvittringsfargen rød.)

mange ulike Slag, og sume av deim era nokot sjeldsynte, medan andre derimot finnast i so stor Mengd, at dei fylla heile store Vidder på Jordi. Nokre Slag liggja samnade i store Floer elder Veltor, og nokre liggja sundrade i smaae elder store Klumpar og ofta i smaa Korn, som kunna vera innsprengde i Klumpar av andre slag.*

***D**et hardaste og traustaste Telet i Jordflata er det, som me i dagleg Tale kalla Berg (Stein). Det ligg utbreiddt i Jordi i ovlege store Mugor*, og det deiler seg ogso i mange Slag, som kunnige Folk hava sine visse Merke paa; men desse Merki era vande aa skyna fyre andre enn deim, som era dertil opplærde, av di at fleire ymislege*

Grjot elder Steinslag kunna liggja samanmengde i same Berget, so at snart det eine og snart det andre Slaget gjerer Yvermengdi....

***D**et vanlegaste harde Bergslaget kalla me jamnaste Graaberg elder Kamp, og stundom Blaaberg elder Raudberg (Raudegrjot), naar det heve ein annan Svip i Liten. Ymste Bergslag, som lata seg kløyva elder hogga og skjera, era kallade Helleberg, Flisberg (elder Skalberg) og Esja og Telgjestein (Blautegrjot). Elles er Steinslaget oftaste nemnt etter dei Ting, som folk hava brukat det til, so som: Kverneberg, Slipesteingrjot, Bryneberg, Heineberg, Tavlestein og Takstein. I Bøker, som høyra til Bergkunnskapen,*

finna me derimot mange andre og mest berre framande Namn på Steinkyndi, so som Granit, Gneis, Skifer, Sandstein, Kisel og fleire slike; men desse Nemningane retta seg berre etter Grunntelet i Steinen, og dermed fylgjer daa, at det same Namnet kann gjelda um fleire ulike Ting. Soleis høyrer me, at både Kverneberg og Bryneberg og Telgjestein er reknat til «Skifer», og at baade Kvitestein (Kvarts) og Tinna (Flint) og Dvergsmide (Krystall) er altsaman reknat til «Kisel»...

Nokre fine Steinslag merkja seg ut med ein serleg Lit og Glans og verda difyre ofta umtalade som Prydesteinar i ymse Kunstverk; det er slike som Demant, Rubin, Smaragd og fleire, som era nokot sjeldfengde og standa høgt i Pris. Ei fin Steinkynd, som kløyver seg i tunne glitrande Skivor, og som me kalla Kraakesylv, er mangstad aa finna, men er ikkje vidare havd til nokot Bruk. Av dei mjukare Steinslaga kunna me nemna Kalkslaget; dertil høyrer Kalk (elder Limstein) og Gips og Krit, og dertil rekna dei ogso Marmor, som er myket brukat til ymse Kunstverk. Nokre Steinslag lata seg brenna og verda reknade til Kol-kyndi; det er slike som Brennestein (elder Svaavel) og Rav og Steinkol; og til denne Kyndi rekna dei ogso Demanten, som elles er det hardaste av alle Steinslag. Nokre andre lata seg bræda elder tida upp til Væta, og dei verda reknade til Saltkyndi; det er slike som Salt, Salpeter, Alun og Svertestein (Vitriol)...

"Nokre Slag liggja sammnade i store Floer elder Veltor.. "
(Lag av pegmatitt i gneis ved Sjøholt i Ørskog.)

Paa sume Stader kann eit Bergslag vera fullt av Smaafloer elder Millomfloer av eit annat Grjot, som me kunna sjaa i ymse Bergbrot, som hava heile Rader av slike Millomfloer, so at dei visa seg mest som Gaarar** i Tre elder som Render i ein Vev. Ofta høver det og so til, at desse Gaarane halla upp og ned, so det er mest aa sjaa til, som um Berget hadde eingong voret blautt og bøyggt seg upp og ned, som Baaror paa ein Sjo, og so sidan storknat i Hop og hardnat til.

Mange av Ivar Aasens geologiske betegelser er gått av bruk, men kanskje vi bør hegne om noen av dem? I Ordboken hans finner vi uttrykk som *limstein*, *limsyster* (steinart som ligner kalkstein), *lim-mjøl* (fin kalk) og *lim* (kalk, men noen steder bare om lesket kalk). *Flisberg* er selvsagt en bergart som lett splintres og deles i skiver; *flisegrjot* en som lar seg kløve, men er sterk nok til å tåle ild. *Raudegrjot* er en rødaktig bergart, *raudkyrning* er en med røde kjertler og *raudkyrnt* er brukt

*"..og Vinden tok om Topparne og Vatnet tok um Fot;
men dei gilde, gamle Kropparne, dei toko traust i mot."*
Inngangen til Romedalen ved Kolås i Ørsta.

adjektivisk om noe som består av rødkorn eller kjertler. I noen tilfelle vil disse ordene leve i stedsnavnene, f. eks. som Raudberg og Raudegrjot, for å ta noen som er vanlig på våre trakter. Limstein er gått av bruk for kalkstein og marmor, men mange stedsnavn (f. eks. *Limurshola* ved Storfjorden) viser til at navnet har vært levende også på våre trakter.

Imange kommuner fins det en mektig samling av stedsnavn knyttet til de nye økonomiske kartene og i Volda fins arkivert stedsnavn fra hele fylket. Her er sikkert mange navn basert på berggrunn, farge, form og topografi.

Kanskje en oppgave for lokalkjente og språkkunnige amatørgeologer å kaste seg over etter jubileumsåret?

*) Flo: lag, masse som ligger jevnt utbredt i en enkel rekke eller flate; især der hvor det er flere lag, det ene ovenpå det andre.

**) Muga: stor dyng, masse eller hop.

***) Gaara: stripe, linje eller åre i stein eller jord.